

Zrnka Meštrović

TALASOZOONIMI U "LEXICON LATINO-ILLYRICUM" PAVLA VITEZOVIĆA I. IHTIONIMI

U članku se analizira nazivlje riba iz Vitezovićeve Rječnika s međe sedamnaestoga na osamnaesto stoljeće, i to s referencijalnog, s onomasiološkog i, koliko je moguće, s etimološkog gledišta.

0. Započeli smo ovo istraživanje potaknuti golemim brojem zoonima u "Lexicon latino-illyricum" Pavla Rittera Vitezovića. Nije sporno da i drugi naši stariji leksikografi uvršćuju jednako obimne popise imena životinja među svoje natuknice, što isto tako traži znanstvenu valorizaciju, no mišljenja smo da Vitezovićevu Rječniku s međe sedamnaestoga na osamnaesto stoljeće treba pristupiti s posebnom pažnjom. Prvi je razlog tomu činjenica da to djelo nikada nije objavljeno (gotovo do sredine našega stoljeća ležalo je u zaboravu *Metropolitane*) i pretpostavka da čuva zaboravljene leksičke datosti od prije tri stoljeća. Drugi je razlog veliki dug hrvatske lingvistike naspram trideset i šest književnih i filoloških Vitezovićevih radova¹, odnosno naspram njegovih originalnih jezičnih postavki koje eksplicite promiče upravo u neobjavljenomu Rječniku o jednom funkcionalnom hibridnom jeziku na temelju tri narječja koji bi pomogao ujedinjenju Hrvata. Takva ideja nije bila puka autorova fikcija nego realni odraz narječne interferencije koja se već desila u književnim djelima grupe autora, danas nazvane "ozaljskim književnim krugom".

1. Poticaj našem istraživanju talasozoonimije² u *Lexicon latino-illyricum* jest članak *Pomorski izrazi u Vitezovićevu rječniku* B. Jurišića koji je u sedam velikih poglavlja na sedamdeset stranica sistematizirao golemi broj ekscerpiranoga nazivlja vezanog za more. Iznesenom je građom Jurišić dokazao svoju postavku da se u Vitezovićevu leksikografskom djelu može naći specijalni leksik, ve-

¹ Plaketa *Izložba djela Pavla Vitezovića 1652–1713*, JAZU, Zagreb 1952; nabrojeno je 36 književnih i filoloških radova, 76 historiografskih te 66 grafičkih (bakroreza).

² Termin *talasozoonim* smatramo sretnim rješenjem za naziv morske životinje u ovome radu, a preuzet je iz terminologije V. Vinje u *Jadranskoj fauni*.

zan za život čovjeka uz more, jer je Vitezović "dijete Senja", a taj primorski grad je u njegovo vrijeme bio glavna luka sjeverne Hrvatske.

Uza sve poštovanje naspram Jurišićeve građe, prihvatili smo se iznova ekscerpiranja imena morskih životinja iz *Lexicona* smatrajući da rukopisni rječnik nije nikada "do kraja" iščitan. U našem će se radu pokazati neke razlike prema Jurišićevu čitanju.

Glavni je problem dosadašnjih bavljenja Vitezovićevim rukopisom (Matić, Jurišić) da su to samo čitanja, odnosno ekscerpiranja natuknica kojih nema ARJ, ili (u Jurišićevu članku) usporedba da li pojedini leksem postoji u Parčićevu rječniku – smatrajući Parčića autoritetom za nazivlje vezano uz more. Međutim, u analizu samoga rječničkoga materijala, osim V. Putanca³ koji je obradio antroponime iz dodatka Rječniku, nije se nitko upustio.

Čitajući studiju o jadranskoj fauni V. Vinje uočili smo da je autor s uvažavanjem citirao Belostenčeve talasozoonime, smatrajući ga vrsnim čitaocem Plinija. Mjestimično smo u *Jadranskoj fauni* nailazili na zabilješke o pojedinim Vitezovićevim hrvatskim ekvivalentima latinskih natuknica iz *Lexicona*, koje su preuzimane iz Jurišićeve ekscerpције Rječnika i koje se, uz rjeđa odstupanja⁴, ocjenjuju kao "knjiške". I to je bio drugi, konačni poticaj istraživanju talasozoonimi-je u *Lexicon latino-illyricum*.

2. Zadatak nam je ući u jednu zatvorenu leksičku klasu koju predstavlja hrvatsko nazivlje morskih životinja, a nalazi se u rukopisnom dvojezičnom rječniku s međe sedamnaestoga na osamnaesto stoljeće. Pokušat ćemo analizirati strukturu tog nazivlja s referencijalnog, s onomasiološkog i, koliko nam je moguće, s etimološkog gledišta.

Zadatak je vrlo zahtjevan jer, prije svega, treba utvrditi referent (u našem slučaju morski organizam) na koji se jezični znak odnosi. Na temelju često neprozirnog hrvatskoga leksema ne možemo izvoditi nikakve zaključke bez pomoći lijeve strane rječnika. Tako se nameće identifikacija pojedine morske životinje. Riječ je o predlineovskim nazivima a, kao što znamo, podaci o nazivima za životinje u odnosu na biljke⁵ puno su siromašniji, u što smo se i sami uvjerali konzultirajući literaturu u vezi s latinskim nazivima. Prema potrebi i zbog pomoći usporedit ćemo pojedine navode u Vitezovića s istovrsnim leksičkim materijalom u drugim našim starijim leksikografskim djelima.

³ V. Putanec, *Pavao Vitezović (1652–1713) kao onomastičar, I. antroponimija u Lexicon latino-illyricum (17–18. st.)*, Rasprave Instituta za jezik JAZU, knj. 1, Zagreb 1986.

⁴ V. primjer *smudut* u Vinja I, 211.

⁵ Usp. N. Vajs, *Zoomorfski elementi u nazivima biljaka*, Rasprave Zavoda za jezik IFF, knj. 4–5, Zagreb 1979; gdje autorica tumači povoljniji položaj istraživača fitonimije s obzirom na postojanje većeg broja nomenklatura u predlineovskom razdoblju.

Krajnji je cilj ovoga istraživanja vrednovanje talasozoonima u Vitezovićevu Rječniku, s obzirom na to da li je i koliko je naziva potonulo u zaborav, koliko od njih stvarno pokriva *realia* i da li ima velikih odstupanja od današnjeg stanja.

Kako je građa pozamašna, u ovome ćemo radu obraditi imena riba, a u sljedećemu imena glavonožaca, školjkaša, puževa, rakova, morskih sisavaca i nekih beskralježnjaka (Echinodermata). Oba su dijela objedinjena jednim naslovom.

Radi sustavnijeg prikazivanja građe odlučili smo se sabrano nazivlje za određene vrste riba (u ovome, prvom dijelu), protivno lingvističkom poimanju, objediniti po biološkim principima, odnosno prema obiteljima riba o čijem nazivlju govorimo. Vitezovićevi dijelovi rječničkoga teksta dosljedno su transkribirani.

IHTIONIMI U *LEXICON LATINO-ILLYRICUM*

3. Za ribu koja je češća u slatkoj vodi nego u moru, *Acipenser huso* iz obitelji *Acipenseridae*, Vitezović navodi s.v. *Acipenser, is* (l.10) i s.v. *Ichthyocolla* (l.243) nazive *viza, nosvica, kečiga*. Kako su ti ihtionimi karakteristični za "kopnenu" upotrebu, nećemo ih ovdje analizirati.

4.1. Pod latinskom natuknicom *Muraena piscis marinus* (l.331), našli smo hrvatski ekvivalent *moruna*, odnosno ihtionim aloglotskog podrijetla⁶, koji se odnosi na vrstu iz obitelji *Anguillidae*. Kako je taj naziv zabilježen⁷ samo za relativno udaljene lokalitete Muo i Lepetane, možemo se pitati zašto u Vitezovića nema, npr., učestalijih ili Senju bližih oblika *morina* ili *murina*?

4.2. Slavenski naziv *ugor*⁸ nije u Rječniku hrvatski ekvivalent za *Conger vulgaris* već ga Vitezović prenosi na riječnu ribu s.v. *Mustela, piscis fluviatilis* (l.333), čime se ovdje nećemo baviti.

5. *Gavun* označuje predstavnika obitelji *Atherinidae*, a Vitezović ga navodi s.v. *Petunculus, i. piscis marinus* (l.375). Iako se radi o općem imenu za sve vrste iz te obitelji, smatramo da je dalmatskim oblikom *gavun*⁹ autor identificirao ribu *Atherina hepsetus*, jer se taj naziv najčešće rabi za navedenu vrstu na velikom području naše obale, od Unija do Lepetana.

6.1. U obitelji *Bothidae* pripadaju ihtionimi *šfolja* s.v. *Solea. Linguacula* (l.476) i s.v. *Cynoglossus, piscis* (l.137) te *obdel* s.v. *Rhombus, piscis* (l.442). Naziv za, vjerojatno, *Solea vulgaris šfolja* jedan je od varijanti venecijanizma *švoja*

⁶ Skok II, 485 s.v. *murina*.

⁷ Vinja II, 231.

⁸ Skok I, 160 s. v. *ugor*.

⁹ Skok I, 13 s.v. *agün*.

koji je zabilježen na čitavom prostoru naše obale i otoka. Sâm oblik *šfolja* živi i danas na Silbi, pa u Vitezovićev ekvivalent ne sumnjamo.

6.2. Za naziv *obdel*, kojega nema ni u kojoj teritorijskoj distribuciji niti zabilježenog u rječnicima, denominacijski impuls treba tražiti u plosnatom izgledu ribe koja se doima kao izrezana i oštro obrubljena¹⁰, dakle s konceptualizacijom "istaknuta obruba". Vjerojatno je u pitanju jedna mala Pleuronectida s nazivom vrlo zanimljiva postanja. Naime, potvrđeni grčki lik *σαξ = ρόμβος*¹¹ doživio je u starijem mletačkom paretimološku prilagodbu na *soazo*¹², gdje je sekundarna motivacija izazvana romboidnim oblikom tijela. Taj je aloglotem kod nas preuzet kao *svāža*¹³ "okvir", a "okvir" = *obd(j)el* "Fensterrahmen" (ARj 8, 318).

7.0. Od hrskavičave ribe (Cartilaginei) u Rječniku je potvrđen *morski pas* (1.456) s.v. *Scyllus. canis marinus, glavatica* (1.472) s.v. *Squalus*, te *morska mačka* (1.473) s.v. *Squaetina, ae*. Od navedenih hrvatskih ekvivalenata upitan je ihtionim *glavatica*.

7.1. Da u Belostenčevu Rječniku (II, str. 104 i 463) *glavatica* nije definirana kao jedna vrsta pastrve¹⁴, razmišljali bismo, npr., o vrsti *Zygaena malleus* čija je neobična glava (u obliku slova T) bila konceptualizirana kao "jaram". Kako ipak u teritorijskim distribucijama nema spomena o *glavatici* za jednu od Squaliformes, a Belostenčev ihtionim definira čak slatkovodnu ribu, s pravom sumnjamo u Vitezovićevu identifikaciju.

7.2. U nekoliko natuknica za Batoidei iz reda Chondrichthyes Vitezović izabire arhileksem *kamenica*¹⁵, u čijem je sadržaju označeno stanište ribe:

1.429 s.v. *Raja ... kamenica, krava morska.*

1.429 s.v. *Raja oxyrinchos ... kosmata kamenica.*

1.390 s.v. *Phocena ... kamenica,riba.*

Najučestaliji hrvatski ekvivalent, odnosno "dalmatski ostatak koji nastavlja najrašireniji lat. oblik RAJA"¹⁶, *raža*, zapisao je Vitezović s.v. *Raja* i precrtao! Za *Raja oxyrhynchus* koja u pučkoj taksonomiji zbog svoje veličine ima metaforički

¹⁰ U ARj (8, 318) s.v. *obdjel* tumače "oplata u vrata, u prozora (Krašić), Fensterrahmen (Šulek) ... upravo ono, što je oko čega obdjelano"; usp. u kajkavskom *ob-delana*.

¹¹ V. Corp. Gloss. Lat. u Vinja I, 93.

¹² Boerio, 669. ističe da je *soazo* "pesce di mare di genere Pleuronectes, malamente creduto dai moderni ittiologi il Rhombus".

¹³ Vinja I, 93.

¹⁴ Belostenec s.v. *glavatica riba tructa decumana*; v. u Georges s.v. *tructa (τρῶκτης)* eine Art Forelle.

¹⁵ Za područje Hrvatskoga primorja doista je karakterističan naziv *kamenica*; usp. Vinja II, 216. I Patačić s. v. *Raja* (l. 1010) ima arhileksem *kamenica*.

¹⁶ Vinja I, 75.

naziv *krava* Vitezović bilježi (?) *kosmata kamenica*, što pokazuje da je pomiješao Rajide i Pleuronectidae, jer nema morfološke karakteristike koja bi dopuštala "kosmatost" u vrste *Raja oxyrhynchus*. Jedina Plosnatica, koja i danas nosi naziv izveden iz *kosmat* je *Phrynorhombus unimaculatus*; usp. mletački *rombetto peloso* i *list kosmatić* (Šoljan, 36).

8.0. U obitelji Clupeidae pripadaju ekscerpirani ihtionimi pod sljedećim natuknicama:

- 1. 26 s.v. *Alosa*, ae. *Alosia*, ae. *piscis* ... *laska*. *riba*.
- 1. 96 s.v. *Clupea* ... *ribica* ka *tuna* *napastuje*. *laska*.
- 1. 232 s.v. *Halec*. *Halex* ... *srdun*. *haring*.
- 1. 232 s.v. *Halecula* ... *harinžac*. *harinžić*.
- 1. 450 s.v. *Sarda*, *piscis* ... *srdun*.
- 1. 450 s.v. *Sardena*. *Sardina* ... *Srdela*.
- 1. 502 s.v. *Trichia*, e. *Tricheus*. *Trichis* ... *srdela*. *srdel*.

S obzirom na "klisko tlo" latinskih natuknica, smatramo da nema osnova za identifikaciju vrsta.

8.1. Naziv *srdela* s varijantama u nas je mletački elemenat¹⁷, frekventan na čitavom potezu naše obale. Oblik *srdel* iz Rječnika koji ne nalazimo u teritorijskim distribucijama, osnova je u nazivima *srdela*, kao i u nazivu *srdun*, koji je izvedenica s aloglotskim sufiksom *-un* < lat. *-one*. I *srdela* i *srdun* Vitezović je mogao čuti, no mišljenja smo da je *srdel* knjiški naziv.

8.2. Veliku sardelu prepoznajemo u ihtionimu koji nastavlja germanski tip *haring*, pa otuda u Rječniku i deminutivne forme s našim sufiksima u *harinžac*, *harinžić*. Kako svi naši stariji leksikografi poznaju navedeni ihtionim, Vitezović nije izuzetak.

8.3. Naziv *laska* je Vitezovićeva učena reminiscencija na semantičku vrijednost grčkoga *τριχίας*, *τριχίς* "dlaka, vlas", što je spomenuto na l. 502: *trichia* i *trichis*. Za nestajanje početnoga *v-* indikativni je primjer *lasulja* < *vlasulja* za Klobučnjake¹⁸.

9.1. Ihtionim *osal* s.v. *Asellus*, *piscis*. (l.46) u Vitezovićevu "Lexicon latino-illyricum" ostavit ćemo bez točne identifikacije, jer je ona nemoguća na temelju humanističkih izvora iz kojih autor crpi natuknice. Međutim, sigurno je da se radi o vrsti iz podreda Gadoidei.

Naziv *osal* temelji se na slici sadržaja "magarac", ali istraživači i danas ne mogu sa sigurnošću kazati koja bi to zajednička morfološka osobina dviju životi-

¹⁷ V. raspravu o etimologiji naziva u Vinja I, 371-373.

¹⁸ Usp. Vinja II, 187.

nja bila kao impuls za transfer naziva. Skok (II, 569) tvrdi da je *osal* (zabilježeno u Istri) posuđenica iz latinskoga. Za naše je istraživanje bitno da u Vitezovića ne nalazimo hrv.-kajk. varijantu *osel*, što navode Jambrešić (str. 888 s.v. *salpa*) i Belostenec (II, 463 s.v. *osel*), već onu koju rabe čakavski govori, pa je tako npr., *osal* zabilježen u Jablancu i Karlobagu¹⁹.

9.2. Slijedi problem da li je *osal* s.v. *Asellus, piscis*. ista riba onoj s.v. *Salpa ... osal, riba. Morski osal. Vodeni osal.* (I. 448). Nakon usporedbi s identičnim natuknicama u Belostenčevom (I, 1075 s.v. *salpa*), Jambrešićevim (str. 888 s.v. *salpa*), te Patačićevim rječnikom (I. 1006 s.v. *Asellus*) možemo iznijeti sljedeće zaključke:

1. Isključena je veza ribe *osal* s ribom *Boops salpa* iz obitelji Sparidae u navedenim natuknicama.
2. Pod natuknicom *salpa* misli se na bakalar (*Gadus morhua*) s napomenama kod navedenih autora, osim u Vitezovića, i o toj sušenoj i soljenoj ribi.
3. Etimon *salpa* (nepoznata, ali sigurno mediteranskoga podrijetla²⁰) vjerojatno je dospio u naše starije rječnike jer su autori konzultirali neki od izvora s istom greškom.

10. Pod klasičnim oblikom *Orbis. Orchis, piscis*. (I. 360) koji tumači samo oblost ribe Vitezović bilježi hrvatski ekvivalent *capa*. Prema komentaru W. H. S. Jonesa²¹ na tragu smo ribi iz obitelji Gymnodontidae, u njemačkome Kugelfische ili Nacktzähner, koja sposobnošću napuhavanja svojega plivaćeg mjehura poput balona može postati potpuno kružnog oblika i braneći se od neprijatelja ispružit će na sve strane "spitzige Dornen und Stacheln"²².

U kajkavskome prihvaćeni mađarski oblik *capa*, u značenju "šapa" metafora je za ribu koja se u času raširi i poput kandži šape biva oštra. Budući da naši rječnici nemaju ove identifikacije²³, smatramo naziv *capa* knjiškom tvorevinom.

11.0. Vrstu *Coris julis* iz obitelji Labridae pronašli smo u "Lexicon latino-illyricum" s.v. *Julia. Julis. piscis marinus. ... Vladica. lipica. dunnela* (I.285), s.v. *Seserinus, piscis ... puzavka. puzica* (I.402) i s.v. *Turdus, piscis ... pesak. puzica* (I.506).

¹⁹ V. Vinja II, 239.

²⁰ V. Vinja I, 405.

²¹ Index of Fishes in *Pliny Natural History*, vol. VIII, pg. 592.

²² Brehm, 418.

²³ I Patačić je naveo ihtionim *Orbis* (I. 1009), međutim bez hrvatskoga ekvivalenta, uz pomoć opisa: *mala morska riba okrugla; da ji je teško glavu, i rep moći najti.*

11.1.0. Sva tri hrvatska ekvivalenta: *vladica*, *lipica*, *dunzela* iskazuju u različitim formama istu konceptualizaciju sadržaja, koju potiče morfološka osobitost referenta, odnosno raznolika i bogata obojenost ribe, što je ugodno oku.

11.1.1. Denominacijski impuls polazi od usporedbe “kićeno raznobojna riba” s “kićenošću svečana ruha gospođice” što je vidljivo u aloglotskoj posuđenici *dunzela* (< tal. *dunzela*)²⁴.

11.1.2. Semantički donekle odgovara i domaći naziv *vladica* od potvrđenoga muškoga roda *vladika*.

11.1.3. Treći je sinonim *lipica* na temelju ikavskoga oblika pridjeva “lijep” izvedena imenica ž. roda uz pomoć sufiksa *-ica*, dakle oblik koji se gramatičkim rododrom uklapa među sinonime, a ni semantički nije udaljen. U teritorijskim distribucijama toga naziva nema, što međutim ne znači da on doista nije postojao jer se afektivne tvorbe lako troše i nadomještaju novima.

11.2. Nazivi *puzavka* i *puzica* osnovani su na semu “puzati”, jer se ribica *Coris julis* neprestano kreće po dnu mora ili po kamenju²⁵. Dvočlani naziv *puzavica njemačka* za *Coris julis* u našim je danima potvrđen u Bakru²⁶, što je veoma indikativno za tumačenje P. R. Vitezovića.

11.3. Ihtionim *pesak*, kojega nalazimo i u Belostenca (II, 350) s.v. *pesak ribica* ostavit ćemo daljnjim istraživanjima.

12.0. Iz obitelji Maenidae u Rječniku smo identificirali s.v. *Aphia* (I. 37), s.v. *Mena*, *ae* (I. 310), s.v. *Moena* (I.327) i s.v. *Encrasicolus* (I. 177) vrstu *Smaris vulgaris*.

12.1. Vitezovićev hrvatski ekvivalent *mendula* jest talijanizam, sardsko ime²⁷, koje je doista mogao čuti u Hrvatskome primorju.

12.2. Vitezovićev oblik *giričica* s.v. *Encrasicolus* nastavlja klasični naziv *geres*, a svojom deminutivnom formom označuje stadij u rastu ove veoma lovljene ribe na našoj obali.

12.3. *Mličac. ribica majucka, ka po vrhu vode plava.* s.v. *Narica, ae* označava se mlađ ribe, a temelji se na metafori “mlijeko” (ikavski *mliko*), što podrazumijeva “nedoraslost”.

13.0. U Rječniku su pod latinskim općim nazivom *Mugil marinus* (I.330) navedena tri hrvatska ekvivalenta *ćifal*, *ćipal* i *ćipol*. Iz tih je informacija nemo-

²⁴ Boerio, 245.

²⁵ Usp. Pomorska enciklopedija I,141: “Te ribe puze uz pomoć raširenih peraja između kamenja.”

²⁶ V. teritorijsku distribuciju u Vinja II, 312.

²⁷ V. Vinja I, 343.

guće utvrditi o kojoj je od šest vrsta iz obitelji Mugilidae riječ, pa ćemo ih uzimati kao opća imena.

13.1. Sva tri naziva nastavljaju grč. *κέφαλος*, dijelom preko dalmatskoga²⁸. *Ćifal* koji Vitezović navodi kao prvoga od sinonima doista je naziv s područja gdje ga je on mogao čuti (Hrvatsko primorje, sjevernodalmatinski otoci). Kada na istome listu s.v. *Mugilis caro* (1.330) piše *somovina*, *ćiflovina*, pokazuje da zna opreku *mugil marinus* / *mugil fluviatilis* koju redovito navode²⁹ naši stariji leksikografi.

Belostenec s.v. *cipal* (hrv.-lat., str. 60) definira *skočac morska riba spodobna k-klenu ribe potočne*, iz čega je vidljivo da zna još jedan od naziva za vrste iz obitelji Mugilidae, u kojem pučka taksonomija koristi osobitost mugilova skakanja ("kačanja, glavatanja"³⁰) iz mora. Tanclinger – Zanotti s.v. *Cefalo pesce* uz hrvatski ekvivalenat *ćifal* naknadno³¹ dopisuje *som*.

Pošli smo u tu malu digresiju kroz rječnike kako bismo pokazali da, za razliku od suvremenika, u Vitezovića nalazimo na čak tri sinonima za istu vrstu, što pokazuje da su mu ti ihtionimi dobro znani te da u identifikaciji latinske natuknice nema potrebe, kao npr. Belostenec, posegnuti za usporedbom s riječnom ribom.

14. *Mullus* sp. prepoznali smo u Rječniku (1.330) s.v. *Mullulus ... barbusera*. *brkaš, riba*. i s.v. *Mullulus ... barbusera*. *brkašić*, čime želi označiti opreku³² između *Mullus barbatus* i *Mullus surmuletus* (obitelj Mullidae) koja je u narodnoj nomenklaturi lako uočljiva u opozitnim nazivima, npr. *šarpina* / *šarpun*, a koji mogu odražavati i razlikovanje u kvaliteti ribe³³. Ihtionimi *brkaš*³⁴, kao i *brkašić*³⁵ poznati su na našoj obali, a temelje se na slici sadržaja "brk". U suvremenim pregledima talasofaune lik *barbusera* nije zabilježen oblik za *Mullus* sp., već je ekvivalent ribi iz obitelji Blenniidae³⁶, u nas najčešće zvanom *slinka*. Ihtionim *barbusera* preuzeo je Vitezović iz mletačkoga³⁷. Ostaje ipak pitanje kako to

²⁸ Vidi sažetak o etimologiji u Vinja I, 226.

²⁹ Jambrešić s.v. *mugil* (str. 577) piše *som, glavač riba*. Belostenec (I, 792) u leksikografskome članku navodi *mugil fluviatilis, som*. U Patačičevu rukopisu (1.1001) s.v. *mugil* spominje se i riječna (*som*) i morska (*cipal*) riba.

³⁰ Vinja I, 243.

³¹ Vidi rkp. A s.v. *Cefalo pesce*.

³² Jones, *Pliny Natural History*, Index of Fishes, 591, s.v. *Mullus..Mullus barbatus and the larger M. surmuletus*.

³³ Usp. Vinja I, 269 i pregled nazivlja u Vinja II, 288–299.

³⁴ *Brkaš* u Omišu, v. Vinja II, 289.

³⁵ *Brkašić* zabilježio A. Korlević, v. Vinja II, 289.

³⁶ Usp. Vinja I, 125.

³⁷ Usp. Vinja I, 274.

da Vitezović nije znao za najrasprostranjeniji narodni naziv *trilja* / *trlja*, upravo izrazito zastupljen na sjevernom Jadranu.

15. Vrstu *Echeneis remora* iz obitelji *Petromyzonidae* pronašli smo u Rječniku s.v. *Echeneis. Remora* (1.172). Hrvatski ekvivalent *ugor. riba ka brodé za država*. pokazuje da je zmijoliko tijelo ribe *Echeneis remora* bilo poticaj za transfer imena s jedne od zmijolikih riba, *ugora*, na *paklarku*. Slavenski naziv *ugor* smatra se "ironičkom antifrazom zbog sićušnosti i bezvrijednosti"³⁸ vrste *Echeneis remora*.

16.0. Iz Vitezovićeva latinskoga, natukničkog dijela Rječnika gotovo je nemoguće utvrditi kada misli na *Scomber scomber*, a kada na *Scomber colias*. Preklapanje nazivlja već je uočeno i obrađeno za hrvatske ihtionime iz obitelji *Scombridae*³⁹. Pod pet latinskih natuknica zabilježena su u četiri zoonima:

1.88 s.v. *Chombrus ... golac. mala lokarda*.

1.289 s.v. *Lacertus, piscis maris. Scombrus. ... Lokarda*.

1.454 s.v. *Scomber. Scombrus. ... lokarda, vurnut*.

1.454 s.v. *Scomber minor. ... Golac*.

1.454 s.v. *Scombrus major. ... Voločmanka*.

16.1.1. Ihtionim *lokarda* je dalmato–romanski oblik, odnosno stara posudnica gdje je vidljiv transfer značenja s lat. *LACERTA* "gušterica" na ribu⁴⁰. Vitezović ga je mogao čuti jer je potvrđen u Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji. *Vurnut* je krivo zabilježen naziv *urnut*, dosad neriješene etimologije⁴¹. Taj je ihtionim izrazito južni oblik kojega nema sjevernije od Korčule (najsjevernija točka u Vela Luci).

16.1.2. Naziv *voločmanka* za jednog od predstavnika *Scombridae* dosad je nezabilježen u svim pregledima nazivlja. Ako pretpostavimo njegovu vjerodostojnost, jedino je vidljiv sem "volovske oči", što ima osnovanosti u velikim, izrazito vidljivim očima riba iz obitelji *Scombridae*.

16.1.3. *Golac* (s varijantama u današnjim popisima *golčić*, *goljčić*, *golcić* ima izvor u grč. *kolíac* "lacertorum minimus"⁴². Iz latinskih natuknica *Scomber minor* i *Chombrus* vidljivo je da Vitezović označava fazu u rastu, manji primjerek vrste. Isto bilježi i Belostenec (II, 463) s.v. *golac riba morska. scombrus minor*.

³⁸ Vinja I, 47.

³⁹ Vinja I, 280.

⁴⁰ Vidi Skok, Term. 50 i REW 4821 u Vinja I, 283.

⁴¹ Vinja I, 291.

⁴² Plinije 32, 146.

16.1.4. Bez obzira na vjerodostojnost naziva *voločmanka* i krivo zabilježeno *urnut*, autor je u četiri natuknice pokazao da ima informacija o obitelji Scombridae, za razliku od npr. kajkavca Jambrešića koji će s.v. *lacertus* (str. 472) identificirati klenu.

16.2. Iz obitelji Thunnidae našli smo u Rječniku ihtionime pod sljedećim natuknicama:

1.495 s.v. *Apolectus, piscis. ... Tunić.*

1.175 s.v. *Elacacaténe. ... Vretenak. Vretenica, riba.*

1.360 s.v. *Orcynus, piscis. ... Tun. veliki Tun. Četvrtoga leta tun.*

1.377 s.v. *Pelamys, ydis. ... Polanda. mladi Tún. riba.*

1.495 s.v. *Thanus, piscis. ... Tún.*

1.496 s.v. *Thunnus. Thynus. ... Tún. Tunja.*

16.2.1. U hrvatskim je ekvivalentima očito da jedan naziv, u varijantama *tun / tunj / tunja* služi kao generički termin za Thunnidae. Druga je činjenica da autor pokazuje na desnoj strani *Lexicon*a faze u rastu ove ekonomski izuzetno važne ribe, što je slučaj i u pučkoj taksonomiji. *Tuna, tunj-* je predindoeuropski ihtionim koji je u nas preuzet iz dalmatskoga⁴³.

16.2.2. Suprotno očekivanju da ćemo u Vitezovića naći naš najrasprostranjeniji naziv (venecijanizam) *palamida* koji je zabilježen na najvećem dijelu obale⁴⁴ i u naših starijih leksikografa⁴⁵, tu nailazimo na stariji oblik *polanda*, dalmatsko-romanski ostatak grč.-lat. *pelamys*. Kako i Belostenec u svome rječniku (II, 882) s.v. *pelamys* navodi *tunja riba, alias polandica, kâ još ne zrosla do svoje versti*, a ARj (10, 558) domeće i potvrdu Della Belle, možemo zaključiti da je i oblik *polanda* uvriježen u našoj starijoj leksikografiji.

16.2.3. Jedan od predstavnika Thunnidae kojeg sa sigurnošću možemo identificirati jest *Auxis bisus* s.v. *Elacacaténe ... Vretenak. Vretenica, riba*. Slavonski naziv *vretenak* i *vretenica* motivirani su izrazito vretenastim oblikom ribe; slika sadržaja "vreteno" ostvarena je na planu forme u izvedenicama: umanjenicom na *-ak* za m. rod i sufiksom *-ica* za ž. rod. Oblik *vretenak* je stilski obilježen, nema ga ARj, a u literaturi⁴⁶ se izvedenice sa sufiksom *-ak* smatraju arhaizmima jer od 1860. godine nema novih izvedenica. *Vretenica* je zabilježena u ARj (21, 468), oblik je potvrđen kao naziv za morsku ribu kod Stullija "... s naznakom da je iz Rus. rječnika". Na području s kojeg je Vitezović mogao dobiti informacije o *Auxis bisus* danas je uobičajen naziv *rumbac*.

⁴³ V. raspravu o preuzimanju *tunj* u Vinja I, 299.

⁴⁴ Usp. teritorijsku distribuciju u Vinja II, 323.

⁴⁵ V. ARj 9, 582.

⁴⁶ Stj. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU, Zagreb 1986.

16.3.1. Vrstu *Sphyraena sphyraena* pronašli smo s.v. *Sphyraena, piscis*. ... *Ražanj, morska šćuka* (1.470). Očigledno je da je *šćuka* preneseni naziv sa slatkovodne vrste *Esox lucius*, zbog izrazitih morfoloških sličnosti⁴⁷ obiju riba. Taj sveslavenski i praslavenski oblik uvriježen je u kajkavskih leksikografa⁴⁸, a smatramo ga knjiškim oblikom.

16.3.2. Naziv *ražanj* metaforom naglašuje izduženost ribe *Sphyraena sphyraena*. Taj ihtionim je, vjerojatno, Vitezovićev prijevod južnofrancuskog (<got.) *spet*⁴⁹, koji je bio dio predlineovske oznake za tu ribu. O ihtionimu *škeran* i svim njegovim varijantama koje žive u pučkoj taksonomiji autor očigledno nije imao podataka.

17. Vrste iz obitelji *Scorpaenidae* identificirali smo (1.454) s.v. *Scorpius, piscis*. ... *škrpoč* i (1.454) s.v. *Scorpina*. ... *škrpočka*. Oba zoonima odnose se na sliku "škorpion" kojega u *Lexiconu* nalazimo s.v. *Scorpio, Scorpius*. ... *šćipavac, jado-viti črv*. Očigledan je prijenos naziva kopnene životinje na morsku, kako se to redovito zbiva. Oblik *škrpoč* od lat. *scorpaena* i proširenje rom. deminutivnim sufiksom -UCEUS⁵⁰ odnosi se na *Scorpaena porcus*, rabi se i danas u Hrvatskom primorju, dok *škrpočke* u preglednim kartama⁵¹ nema. Ako pretpostavimo da je ihtionim *škrpočka* oko 1700. godine živio u narodnoj taksonomiji, a danas ga više nema, vjerujemo da je potisnut učestalijim *škrpina* na istome području.

No, bez obzira na dilemu oko vjerodostojnosti naziva *škrpočka*, ne možemo previdjeti Vitezovićevu informiranost da unutar obitelji *Scorpenoidei* postoji više vrsta koje su u pučkoj taksonomiji determinirane gramatičkim rodnom. Belostenec, za razliku od Senjanina, s.v. *scorpaena* (I, 1093) nema naziva već opis: *morska riba, kâ z-drugemi ne pajdaši*.

18.0. Predstavnik obitelji *Serranidae* u Vitezovićevu Rječniku je riba *luben* ili *smudut* s.v. *Alpestes, Cynaedus* ... *Luben*⁵² (I, 26), s.v. *Cynaedus, piscis* (I, 136), s.v. *Lupus, piscis* (1.307), a isti se latinski nazivi pojavljuju u rimskim i humanističkim izvorima⁵³.

18.1. Ihtionim *luben* potvrđen je na kompaktnom arealu Hrvatskoga primorja, kvarnerskih otoka i sjeverne Dalmacije⁵⁴, pa je razumljivo da ga je autor,

⁴⁷ V. Ninnijev navod u Vinja I, 311.

⁴⁸ Skok III, 419 s.v. *šćuka* navodi potvrde iz Habelićeva, Belostenčeva, Jambrešićeva i Patačićeva rječnika.

⁴⁹ Usp. Vinja I, 336: "Semantički razvoj "zašiljen predmet" → "palac za veslo" → "riba (*Sphyraena*)" očituje se u (južno)fr. *spet*.

⁵⁰ Vinja I, 141.

⁵¹ Vinja II, 367.

⁵² Jurišić je previdio ovu natuknicu!

⁵³ Ovidije, Kolumela, Makrob, Marcijal i dr., usp. Vinja I, 202-203.

⁵⁴ Teritorijsku distribuciju v. u Vinja II, 26.

Senjanin, prvoga naveo. Snaga i proždrljivost ribe bila je osnovni motiv u denominaciji lat. *lupus*, oblika kojega skriva naš *luben*, s deminutivnim izvođenjem uz pomoć lat. -INU.

18.2. Ihtionim *smudut* potvrđen je, kao i *luben*, na kompaktnom ali južnom arealu Jadrana – od Vele Luke do Cavtata. S etimologijskog gledišta taj naziv još uvijek nema pravoga tumačenja⁵⁵.

18.3. Naziv *kanj* s.v. *Perca. piscis marinus* (l.379) za *Serranus cabrilla* nastavlja grčku osnovu *χάιωω*⁵⁶, a Vitezović ga je doista mogao čuti jer se uz varijantu *kanjac* govori na čitavom našem obalnom prostoru.

19.0. S.v. *Aurata* (l.54) i s.v. *Orata* (l.360) u Rječniku identificiramo vrstu *Chrysophrys aurata* iz obitelji Sparidae. Vitezović navodi hrvatske ekvivalente, odnosno alogloteme *ovrat* i *lourata*, nazivi koji se temelje na semantizmu "zlatan", prema jednoj od karakteristika ribe: "Ein länglicher, runder, senkrecht stehender Goldfleck schmückt den Kiemendeckel, eine goldelbe Binde die Stirngegend zwischen den Augen."⁵⁷ Oblik *ovrat* je dalmatski preuzeti lik lat. AURATA, zabilježen u Murteru i Skradinu⁵⁸. U *lourata* je vidljiv srašteni romanski član, a naziv je potvrđen na kompaktnom arealu sjevernoga Jadrana, gdje ga je Vitezović mogao čuti. U ARj (9, 498) s.v. *ovrat* navedene su potvrde samo za Vrančićev i Belostenčev rječnik. Jambrešić je, za razliku od navedenih leksikografa, pod natuknicom *orata*⁵⁹ naveo i naziv *komarčja* < grč. *κομαρίς*⁶⁰ koji je frekventan na dalmatinskome jugu⁶¹.

19.1.1. Semantizam "zlatan" u osnovi je Vitezovićevih sinonima hrvatskoga podrijetla *zlatnica* i *zlatoglavica*; s tvorbene strane neuobičajeni oblik *zlatnica*⁶² od pridjevske osnove *zlatn-* i sufiksa ž. roda *-ica*; te složenicom *zlatoglavica*, knjiškim oblikom koji smo našli samo u Vitezovića.

19.1.2. Zlatna mrlja na škržnim poklopcima u ribe *Chrysophrys aurata* "koju su još stari Grci usporedili s obrvom"⁶³ denominacijski je poticaj za naziv

⁵⁵ Usp. Vinja I, 212–213.

⁵⁶ Raspravu o navedenom etimonu v. Vinja I, 458–459.

⁵⁷ Brehm, 57.

⁵⁸ Vinja II, 269.

⁵⁹ Jambrešić (str. 647) s.v. *orata* ... *stanovita zlatkaste ali čerlenkaste boje, iliti farbe pasterva, komarčja, iliti bistranga riba*.

⁶⁰ Etimologiju v. Vinja I, 217–218.

⁶¹ Teritorijsku distribuciju usp. u Vinja II, 269.

⁶² *Zlatnica* je potvrđeni oblik u T. Šoljan, *Ribe Jadrana*, i u Finka. Hirtz nema toga navoda.

⁶³ Vinja I, 215.

*obruka*⁶⁴. Drugo je mišljenje da je u nazivu *obruka* riječ o refleksu aloglotskoga diftonga *aur > obr*⁶⁵. No, *obruka* je naziv potvrđen jedino u rječnicima.

Sljedeći sinonim *podlanica* nosi sliku sadržaja "dlan", kao oznaku mjere ribe ili upućuje na sâm oblik tijela i po sadržaju nije usamljen ihtionim u Sredozemlju⁶⁶ (Vinja I, 218).

19.2. S.v. *Synodon. Synagris* i s.v. *Synagris, idis. Dentalis, piscis* (1.487) naveden je hrvatski ekvivalent *zubatac*. Riječ je o pučkoj tvorbi naziva za posebno cijenjenu ribu *Dentex dentex*, osnovanoj na semu "zub" koji podvlači morfološku osobinu ribe, točnije: "U svakoj se čeljusti sprijeda nalaze četiri jaka i međusobno razmaknuta očnjaka, od kojih su dva središnja manja"⁶⁷.

19.3.0. Treća identificirana vrsta iz obitelji Sparidae je *Oblata melanura*, i to pod tri natuknice:

1.318 s.v. *Melanurus. Oculata. Ophthalmia. ... Ušata. Očatka. Uklata*.

1.318 s.v. *Melanurus. ... Uklata, očatka, riba*.

1.357 s.v. *Ophthalmia. Ophthalmias. piscis Oculata et Melanurus dictus. ... ukljata, riba*.

19.3.1. Ekscerpirani oblik *očatka* dovodi nas u nedoumicu jer ga nema u teritorijskim distribucijama⁶⁸. Skloni smo Vinjinom komentaru Skokova i Meyer – Lübkeova stava s obzirom na **očata*⁶⁹ " ... koji bi, da postoji, na čudan način ujedinio *-cl-* > *-č-*, što je karakteristika mletačkoga, i sačuvanost bezvučnog međuvokalskog *-t-*, što je opet karakteristika dalmatskoga"; pa hiperkorektno potcrtavanje ženskoga roda sufiksom *-ka* u *očatka*, od *očad-a* + *-ka*, smatramo samo Vitezovićevim usustavljenjem.

19.3.2. Oblici *ušata* i *uklata* su "naknadne varijacije i rezultati sekundarnih motivacija koje su sve pošle od prvotnog *oculata* i, prema uvjetima lokalne situacije, naslanjale se ovdje na jedan a ondje na drugi prozirni sadržaj" (Vinja I, 447). Premda oblik *ukljata* živi u okolici Dubrovnika⁷⁰, smatramo da ga Vitezović nije čuo, već je u skladu sa svojom tronarječnom koncepcijom jezika hiperkorektno štokavizirao oblik *uklata*.

⁶⁴ *Zlatobrov* (Stulli, Parčić i dr.) Skok (3,657) smatra kalkom od grč. χρύσοβροϋς. Usp. Vinja II, 269. U ruskom je potvrđen ihtionim *zloto(zlato)brov*; v. V. I. Dalja, *Tolkovyii slovar živago velikorúškago jazyka*, Moskva 1863, s.v. *zoloto(zlato)brov*.

⁶⁵ V. Putanec, *Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva SANCTUS u onomastici obalne Hrvatske*, Slovo 13, Zagreb 1963, str. 168. i V. Putanec, *Refleksi aloglotskog diftonga AU u hrvatsko-srpskom jeziku*, Filologija 6, Zagreb 1970, str. 156.

⁶⁶ Vinja I, 218.

⁶⁷ Pomorska enciklopedija 8, 634.

⁶⁸ Vinja II, 280.

⁶⁹ Vinja I, 445.

⁷⁰ V. teritorijsku distribuciju u Vinja II, 280.

19.3.3. Da je izražajnost očiju bila doista motiv u denominacijskome procesu za ribu *Oblata melanura*, potkrepljuje i hrvatski naziv *poglethka uz očata* u dosad neistraženom rječniku Tanclinger – Zanottija.

19.4. Neprozirni naziv *sarag* za *Diplodus sargus* s.v. *Sargus, piscis* (1.450) i *spar* za *Diplodus annularis* s.v. *Sparus* (1.496) u Rječniku oblici su koji se rabe u Hrvatskom primorju i koje je Vitezović mogao čuti i zabilježiti.

19.5. Jedna od krivih Vitezovićevih identifikacija je hrvatski naziv *Piškur. morski piškur. s. v. Rubellio, piscis. Rubell*⁷¹ (1.184). Radi se o vrsti *Pagellus erythrinus, arbunu*, u čijoj identifikaciji nema greške ni u starijih kajkavskih leksikografa (Belostenec I, 1063 i Jambrešić str. 880). Naziv *piškor* jedan je od sinonima za riječnu ribu *Misgurnus fossilis*, našega službenoga naziva *čikov*. Prijenosom naziva s riječne ribe na morsku autor pokazuje da nije informiran o najraširenijem nazivu *arbun* za *Pagellus erythrinus*.

20.1. *Igla* s.v. *Acus, i* (1.10) i s.v. *Belone. pisces* (1.59) jest riba (*Belone acus iglica* iz obitelji *Syngnathidae*). Naziv je temeljen na slici sadržaja "igla" prema morfološkoj oznaci ribe, odnosno posebno izduženoj i poput igle zašiljenoj gubici⁷². Na istome semu temelje se i nazivi za *Belonidae*. Naziv *igla* potvrđen je na kompaktnom arealu istočne Istre, Hrvatskoga primorja, kvarnerskih i sjevernodalmatinskih otoka⁷³.

20.2. Drugi je predstavnik iz obitelji *Syngnathidae* u Rječniku *Hyppocampus guttulatus* "mala nejestiva ribica čudnovata oblika"⁷⁴ koju nalazimo s.v. *Hippocampus. ... konic riba. Pišmolj* (1.237). Ihtionim *pišmolj* (*Gadus merlangus*) nema što tražiti u ovom Vitezovićevu sinonimnom nizu i očigledna je autorova greška.

Uočljiva sličnost ribice *Hyppocampus guttulatus* s konjem u pučkoj je taksonomiji bila denominacijski impuls nazivu *konjić*⁷⁵. Lik *konic* bio bi deminutiv koji se vremenom izgubio iz upotrebe. Pretpostavljamo da je bio potvrđen, jer u Mošćeničkoj Dragi živi oblik *kon*⁷⁶.

21.1. Iz obitelji *Trachinidae* koja objedinjuje ribe otrovna uboda u Rječniku je *Trachinus* sp. s.v. *Scorpioides, piscis. ... Rajn. Ranj* (1.454) i s.v. *Saerus. ... tarantula, riba. Tarant* (1.451). Oba ihtionima imaju u osnovi semantizam "pauk", izražen aloglotemima. *Ranj* nastavlja lat. *ARANEUS* te nailazimo na brojne njegove varijante⁷⁷ uzduž obale. Sâm *ranj* potvrđen je u arealu sjevernoga Ja-

⁷¹ Jurišić je u svojem popisu previdio ovu natuknicu!

⁷² Brehm, 301: "seine spitzige Schnautze".

⁷³ Vinja II, 233.

⁷⁴ Vinja I, 192.

⁷⁵ Lik *konjic* ima potvrde za *Hyppocampus* već od Mikalje, v. ARj 5, 286.

⁷⁶ Vinja II, 243.

drana, pa je za pretpostaviti da ga je Vitezović u Senju mogao čuti. Oblik *rajn* dosad nije zabilježen u ihtiološkim popisima, no moguće je da se radi o starodalmatskom refleksu⁷⁸ lat. *ē*, odnosno *ej* > *aj* i metatezi u *rajn*, jer na čakavskom terenu nije poznata metateza tipa *konj* > *kojn*. Takvo bi se mišljanje uklopilo u tezu da oblici *ranj*, *rajn* nisu venecijanizmi, već da potječu iz predmletačke faze⁷⁹.

21.2. U ihtionimu *tarantula* vidljivo je da je ime za guštera postalo oznaka za pauka i dalje se prenijelo na ribu⁸⁰. Oblik je zabilježen u Rabu⁸¹, a varijantu *taranta*⁸², karakterističnu za južnodalmatinske otoke, ima primjerice i Tanclinger — Zanotti u svome rukopisnom rječniku s.v. *Pesce tarantola*.

21.3. Za *Uranoscopus scaber* s.v. *Uranoscopus. piscis* (1.524) Vitezović bilježi *pop*. U suvremenim teritorijskim distribucijama koje broje do 45 naziva za navedenu vrstu (npr. v. Vinja II, 319) nema Vitezovićeva ekvivalenta. Uz *bežmek* i *batovina* najrasprostranjeniji je ihtionim *čača* ili *čača* u arealu Hrvatskoga primorja i sjevernodalmatinskih otoka, dakle zoonim koji bi mu iz rodnoga Senja mogao biti znan.

Motivacijski impuls ihtionimu *pop* valja tražiti u morfološkoj osobini ribe *Uranoscopus*, odnosno neobičnom položaju njenih očiju “welche allezeit gegen Himmel sehen, auch oben auff den Kopf gesetzt sind”⁸³, pa stoga u njemačkome nazivi *Sternseher, Himmelsgucker*. I Belostenec (I, 1280) donosi istu motivaciju, mada opisno: *riba ka na verhu glave ima oko*. To navodno “gledanje u nebo” ribe *Uranoscopus scaber* očigledno je i u semantički prozirnome leksemu, tj. u kovanici *nebogled*⁸⁴ zabilježenoj za Ist, kao i u kajk. varijanti *nebogledec* kod Patačića (s.v. *uranoscopus*).

Treba naglasiti da ovdje naziv *pop* ne asocira na ruho koje nosi svećenik, kao npr. kod jedne od stoimenih ribica iz obitelji Labridae, već je denominacijski impuls temeljen na očima svećenika koje su uperene u najdubljoj molitvi ka nebu “die Augen dess alten Tobiae”, usp. njem. *Meerpfaff*. Time bismo isključili svaku mogućnost pejorativnog poimanja naziva *pop*.

⁷⁷ Vinja II, 317.

⁷⁸ Takovu promjenu pretpostavlja V. Putanec u *Prilozi za proučavanje diftongacije u dalmatskom: I. Apelativi benja i bojana te prezime Kožičić — Benja*, Filologija 16, Zagreb 1988; te ju datira prije 11. stoljeća.

⁷⁹ Usp. Vinja I, 138.

⁸⁰ Vinja I, 139.

⁸¹ Skok III, 444 s.v. *tarantula*.

⁸² V. teritorijsku distribuciju nazivlja u Vinja II, 317.

⁸³ Brehm, 119.

⁸⁴ Finka, 222.

Budući da i Talijani uspoređuju Uranoscopus scaber zbog "gledanja u nebo" sa svećenikom u nazivima *pesce prete*, u dijalektu *pèsciè prèddè*⁸⁵, mišljenja smo da je Vitezovićeve ihtionim *pop* kalk prema talijanskome, koji mu je geografski, formalno i semantički bliži od, primjerice, njemačkoga.

Tanclinger – Zanotti je s.v. *pesce prete* ostavio mjesto hrvatskoga ekvivalenta praznim.

22. Ihtionim *lučerna* s.v. *Cuculus, piscis*, označava pripadnika obitelji Triglidae. Radi se o nazivu romanskoga podrijetla koji nastavlja lat. LUCERNA, a na naš prostor dolazi venecijanskim posredstvom. Motivacijski impuls za usporedbu⁸⁶ ove ribe sa lučernom (svjetiljka s kljunom) moglo bi se tražiti jedino u strukturi njene koščate i uglaste glave. Da je takova pretpostavka doista osnovana, vidi se iz njemačkoga naziva *Knurrhahn*, gdje se u pučkoj taksonomiji zbog neobične strukture glave ribe i sličnosti s tetrijebom naziv ptice Tetrao tetricus prenijeo na ribu Trigla hirundo. Ihtionim *lučerna* zabilježen je u Jablancu⁸⁷, pa pretpostavljamo da ga je Vitezović mogao čuti na području Hrvatskoga primorja. ARj (6,191) s.v. *lučerna* nema zabilježenoga ihtionima, dok s.v. *lučerna* (6,188) unatoč sistematskom nazivu Trigla corax nema hrvatskoga naziva, već stoji "neka riba".

23. Pod tri sljedeće natuknice identificirali smo u Rječniku ribu Xiphias gladius, čiji je službeni naziv u nas *ribomač*:

1.218 s.v. *Galeotes, piscis*. ... *Mačić*.

1.527 s.v. *Xipias, piscis. Gladius. Galeotes*. ... *Mačić*.

1.527 s.v. *Xypias. Gladius. piscis marinus*. ... *Mečić*.

Kako je identificiranoj ribi osnovna morfološka oznaka "gornja vilica produžena u dug, plosnat, oštar mač"⁸⁸, i nazivi *mačić* / *mečić* imaju u formi sadržaja sliku "mač". Zoonim je autor pribilježio u deminutivnoj formi, za što u literaturi nemamo podataka. Potrebno je navesti da se na području Hrvatskoga primorja (gdje možemo pretpostaviti da je Vitezović mogao sakupiti informacije) spominju nazivi *sabljar*, *sabljač*, *sablja te pešespada*. Budući da identičan ihtionim, mada ne u deminuciji, navodi Belostenec (I, 606) s.v. *gladius*, ne možemo isključiti pretpostavku da se Vitezović služio⁸⁹ Belostenčevim rječnikom, što ćemo ostaviti kao naznaku za daljnja istraživanja. Premda i *mač* kao i *meč* žive u kajkavskome književnom jeziku⁹⁰, smatramo da je Vitezović lik *meč-ić* ocijenio kaj-

⁸⁵ Usp. Vinja I, 120.

⁸⁶ Vinja I, 175 ostavlja neriješen problem tog ihtionima.

⁸⁷ Vinja II, 349.

⁸⁸ Pom. enc. 6,694.

⁸⁹ Slične sumnje iznosi Jurišić glede drugih ihtionima, v. Jurišić str. 332.

⁹⁰ Vidi Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, sv. 6, s.v. *mač* i s.v. *meč*.

kavskim i, u skladu sa svojom hibridnom višenarječnom koncepcijom desne strane Rječnika, tražio ekvivalent u štokavskome, pa je stoga za istu ribu zapisao i *mačić*.

24.1. Posve je utemeljeno mišljenje da je ihtionim *kovač* prevedenica grč. termina *χαλλεύς*⁹¹, a da je do naziva došlo i zbog boje i zbog glasova ili udaranja, odnosno zato jer "kovač znade groktati"⁹². Kako se u ARj (5,405) s.v. *kovač* navode i potvrde iz naših starijih leksikografskih djela, dometnut ćemo još i potvrde iz Vitezovićeve Rječnika *kovač* s.v. *Zeus* (1.527), kao i iz Tancinger – Zanttijska s.v. *Pesce Pietro*. Taj naziv pokriva čitavo naše obalno područje.

24.2. Sinonim *kokot* s.v. *Gallus marinus* ... *kovač. kokot riba* (1.219) jest na-prosto preveden latinski naziv *gallus* iz tada veoma rasprostranjene predlineovske terminologije⁹³.

25.0. Ovdje ćemo navesti imena morskih riba kojima kojima nismo u mogućnosti utvrditi identitet. Razlozi tomu su dvojaki. S lijeve su strane Rječnika ihtionimi predlineovskih nomenklatura, klasični oblici s kojima se bave generacije istraživača s promjenljivim uspjehom. Na desnoj su strani "hrvatski ekvivalenti" koji označuju ribe (ili morske vrste) koje su znatno rjeđe od drugih, manjih su dimenzija ili ekonomski nevrjedne, pa zato i bez ustaljenog naziva.

25.1. Jedan od oglednih primjera je *svitlika, riba* s.v. *Chryson, piscis* (1.88). Klasični oblik *chryson* odnosi se na grč. *χρυσός, χρύσειος* (zlatolik, zlatan). I hrvatski naziv *svitlika* temelji se na sadržaju "blistav", "sjajan". No, neizbrojivo je mnoštvo riba koje se ljudskome oku kroz morsku površinu predstavljaju sjajima ili blistavimā poput zlata. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi da se uopće radi o ribi jer je atribut "riba" uz nazivlje (bilo latinsko, bilo hrvatsko) u našim starijim rječnicima redovito hiperonim za životinje iz mora. Uspoređujući zoonim *svitlika* s relevantno sačinjenim teritorijskim distribucijama talosafaunog nazivlja, najbliži je naziv *svičica* koji se odnosi na *Lepadogaster gouanii*. Ne možemo isključiti niti mogućnost da je riječ o ribi iz slatkih voda.

Iz navedenih je promišljanja vidljivo da nemamo osnova za zaključke pa ćemo pitanje naziva *svitlika* i njegove identifikacije ostaviti otvorenim.

25.2. Ostavljamo otvorenim pitanje na koju se vrstu ribe odnose nazivi *belka. belčica* s.v. *Alburnus, piscis* (1.24) i da li je uopće riječ o nazivu za morsku ribu.

⁹¹ Vinja I, 252–253.

⁹² Š. Horvat, 9.

⁹³ Druge sredozemne nomenklature konceptualiziraju imena za *kovača* kroz sliku sadržaja "kokot" prema usporedbi zatiljnih bodlji ribe *Zeus faber* sa kokotovom krestom. Usp. Vinja I, 253.

Popis citiranih ihtionima

barbusa	14.	lućerna	22.	srdel	8.1.
barbusica	14.	mačić	23.	srdela	8.1.
belčica	25.2.	mečić	23.	srđun	8.1.
brkaš	14.	mendula	12.1.	svitlika	25.1.
brkašić	14.	mlićac	12.3.	šfolja	6.1.
capa	10.	morska mačka . .	7.0.	škrpoč	17.
cipal	13.1.	morska šćuka . .	16.3.1.	škrpočka	17.
cipol	13.1.	morski osal v. osal		tarant	21.2.
ćifal	13.1.	morski pas	7.0.	tarantula	21.2.
dunzela	11.1.1.	morski piškur v. piškur		tun	16.2.1.
gavun	5.	moruna	4.1.	tunja	16.2.1.
giričica	12.2.	nosvica	3.	ugor	4.2., 15.
glavatica	7.1.	obdel	6.2.	uklata	19.3.2.
golac	16.1.3.	obrvka	19.1.2.	ušata	19.3.2.
haring	8.2.	očatka	19.3.1.	viza	3.
harinžac	8.2.	osal	9.1., 9.2.	vladica	11.1.2.
harinžić	8.2.	ovrat	19.0.	vođeni osal v. osal	
igla	20.1.	pesak	11.3.	voločmanka . . .	16.1.2.
kamenica	7.2.	piškur	19.5.	vretenak	16.2.3.
kanj	18.3.	pišmolj	20.2.	vretenica	16.2.3.
kečiga	3.	podlanica	19.1.3.	vurnut	16.1.1.
kokot	24.2.	polanda	16.2.2.	zlatnica	19.1.1.
konic	20.2.	pop	21.3.	zlatoglavica . . .	19.1.1.
kosmata kamenica		puzavka	11.2.	zubatac	19.2.
v. kamenica		puzica	11.2.		
kovač	24.1.	rajn	21.1.		
krava morska	7.2.	ranj	21.1.		
laska	8.3.	raža	7.2.		
lipica	11.1.3.	ražanj	16.3.2.		
lokarda	16.1.1.	salpa	9.2.		
lovrata	19.0.	sarag	19.4.		
luben	18.1.	smudut	18.2.		

Literatura

1. Belostenec, J., *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium ... I; Gazophylacium illyrico-latinum ... II*, Zagrabiae 1740.
2. Boerio, G., *Dizionario del dialetto veneziano*, Terza edizione aumentata e corretta, Venezia 1867.
3. *Benslers griechisch-deutsches Schulwörterbuch*, zwölfte Auflage, Berlin u. Leipzig 1904.
4. Brehm, A. E., *Die Fische in Brehms Tierleben* (achter Band), Leipzig u. Wien 1900.
5. *CALEPINI AMBROSII DICTIONARIUM UNDECIM LINGUARUM*, Basileae 1605.
6. Edlinger, A. von, *Erklärung der Tier-Namen aus allen Sprachgebieten*, Landshut 1886.
7. *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, I–VIII, Zagreb 1955–1964.
8. Fink, N., *Imenik znanstvenih naziva životinja*, JAZU, Zagreb 1956.
9. Finka, B., *Grdobina, pauk i bežmek*, Morsko ribarstvo, 9, 1957, 222.
10. Georges, K. E., *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, 13. Auflage, Hannover 1972.
11. Grimm, J. u. W., *Deutsches Wörterbuch*, sechster Band, Leipzig 1885.
12. Hirtz, M., *Rječnik narodnih zooloških naziva*, knj. 3, JAZU, Zagreb 1956.
13. Horvat, Š., *Ribe*, Zagreb 1901.
14. Jambrešić, A., *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagrabiae 1742.
15. Jurišić, B., *Pomorski izrazi u Vitezovićevu rječniku*, Anali Jadranskog instituta, sv. I, JAZU, Zagreb 1956.
16. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 21. unveränderte Auflage, Berlin, New York 1975.
17. Lenz, H. O., *Zoologie der alten Griechen und Römer*, Gotha 1856.
18. Matić, T., *Vitezovićevo "Lexicon latino-illyricum"*, RAD JAZU, 303, Zagreb 1955.
19. Parčić, D. A., *Rječnik Talijansko – slovinski (hrvatski)*, drugo izdanje, Senj 1887.
20. Patačić, A., *Dictionarium latino-illyricum et germanicum*, rukopis, Veliki Varadin i Kaloča 1772–1779.
21. *PLINY Natural History*, vol. VIII, Libri XXVIII–XXXII, ed. by W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, London, Cambridge (Mass.), 1963.
22. *Pomorska enciklopedija*, JLZ, I–VIII, Zagreb 1954–1964; I–VIII, 1972–1989.
23. Riedl, R., *Fauna und Flora der Adria*, Hamburg u. Berlin 1970.
24. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb 1880–1976.
25. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, I–VI, HAZU i Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb 1984–1991.
26. Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I–IV, JAZU, Zagreb 1971–1974.
27. Schrader, O., *Thier- und Pflanzengeographie im Lichte der Sprachforschung*, Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, Serie 18, H. 427, Berlin 1883.

28. Šoljan, T., *Ribe Jadrana*, 3. izdanje, Beograd 1965.
29. Tanclinger-Zanotti, *Talijansko-hrvatsko-latinski rječnik*, rkp. A, 1679, čuvan u Arhivu HAZU pod Ib 142.
30. Torbar, J., *Životinjarstvo, to jest nauk o životinjah*, Zagreb 1863.
31. Vinja, V., *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*. Logos, Split 1986.

Zusammenfassung

DIE NAMEN DER TIERWELT DES MEERES AUS DEM MANUSKRIFT "LEXICON LATINO - ILLYRICUM" VON P. R. VITEZOVIĆ

Im Artikel werden die Namen der Tierwelt des Meeres, sg. "Talassozoonyme", beschreiben, die aus dem Manuskript "Lexicon latino-illyricum" von P. R. Vitezović aus dem siebzehnten Jahrhundert auserwählt sind. Diese Namen analysiert man vom referenziellen, onomasiologischen und, wenn es möglich war, vom etymologischen Standpunkt aus, um festzustellen, wie viele von diesen Namen in vorigen drei Jahrhunderten in Vergessenheit geraten sind, wie viele von diesen Namen den Realien entsprechen, und endlich, ob sie die Abweichungen vom heutigen Zustand im territoriellen Verbreitung zeigen, wie dieser in zeitgenössischen Übersicht gezeigt wird.

Dieser Artikel, wo man über die Namen der Fische spricht, ist das erste Teil dieses Themas. In nächster Fortsetzung unter dem gleichen Titel wird die Namen der Tierwelt des Meeres: Kopffüßer, Schaltiere, Schnecken, Krebse, Sägetiere und über einige wirbellosen Tiere (Echinodermata) gesprochen werden.

Die Namen sind nach biologischem Prinzip zusammengefaßt, was bedeuten soll, dass die auserwählten Namen der Fische im Abteilen je nach ihren Familien dargestellt sind. Das Sprachmaterial aus dem Manuskript ist konsequent transkribiert worden.